УДК 81'42+811.111

Макаревич О. О.,
викладач кафедри іноземних мов та новітніх технологій навчання
Житомирського державного університету імені Івана Франка

СИТУАЦІЇ СПІЛКУВАННЯ АМЕРИКАНСЬКИХ ПІДЛІТКІВ ЯК ФОН КОМУНІКАТИВНИХ РЕАКЦІЙ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОГО КІНОДИСКУРСУ)

Анотація. Стаття присвячена аналізу адресантно-адресатної типології ситуацій повсякденного спілкування американських підлітків, що слугують фоном для функціонування реактивних реплік співрозмовника-тінейджера. Адресантно-адресатний фактор у конкретній ситуації спілкування впливає на подальшу реалізацію комунікативних стратегій і тактик.

Ключові слова: мовленнєвий акт, фрейм, адресант, адресат, ситуація, реакція.

Постановка проблеми. Розвиток когнітивно-дискурсивного знання, який останніми роками є особливо швидким, зумовив потребу вирішення багатьох складних питань прагмалінгвістики. В основу цієї наукової парадигми покладено визначення мови як процесу пізнання, що відбувається в комунікативній діяльності й забезпечується особливими когнітивними структурами й механізмами людського головного мозку [3, с. 406].

Комунікативна поведінка мовців, а особливо реактивна – процес, зумовлений багатьма факторами. Одними з них є внутрішні мотиви мовців, а також уявлення про стереотипні ситуації, асоційовані з особою адресанта. Адресантно-адресатний фактор пов'язаний передусім з явищем ідентичності людини як на особистісному, так і на соціальному рівнях [8, с. 137], яка по-різному виявляється в конкретному ситуативному оточенні, має різний відтінок регуляції мовленнєвого контакту, прояв позитивної чи негативної оцінки тощо. У процесі мовлення комуніканти категоризують об'єктивну реальність (зокрема, особу свого співрозмовника) [1, с. 3], тому суттєві характеристики типових ситуацій спілкування представлені в референтних ситуаціях ментального простору мовця завдяки його когнітивній діяльності в якості медіатора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує низка лінгвістичних досліджень, присвячених вивченню референтних ситуацій у художніх творах (О. Кагановська, Л. Барба, О. Борисов) або аналізу семантично-когнітивної специфіки відбиття референтної ситуації (В. Якуба).

Недостатньо вирішеними залишаються особливості дискурсивних утілень типових ситуацій спілкування. Зокрема, актуальним є дослідження функціонування й варіацій комунікативних реакцій американських підлітків у типових ситуаціях спілкування залежно від адресантно-адресатних конфігурацій.

Мета статті. Референтна ситуація [9], або ментальна ситуація [2, с. 25], або динамічна модель ситуації як певна сукупність денотатів [4, с. 135] – це відбиток об'єктивної ситуації, тобто не сама комунікативна ситуація як фрагмент реальної дійсності, а її суб'єктивний узагальнений образ.

Тому метою нашої розвідки є встановлення особливостей типових ситуацій спілкування американських підлітків з урахуванням адресантно-адресатного фактора, а саме:

– систематизація адресантно-адресатної типології підліткових ситуацій спілкування та частотності їх актуалізації;

– дослідження комунікативно-прагматичних особливостей реалізації мовленнєвого впливу в ситуаціях спілкування тинейджерів залежно від адресантно-адресатних конфігурацій в американському кіно дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Комунікативна ситуація – це складне багаторівневе утворення, що може розглядатися в двох проекціях. По-перше, це поверхневий рівень (предмет дослідження комунікативної лінгвістики). Мета цього етапу аналізу – розгляд вербальної та невербальної специфіки дискурсу. З другого боку, існує глибший рівень функціонування, що є предметом когнітивної лінгвістики. Він розглядає не саму когнітивну ситуацію, а її похідне утворення – референтну ситуацію. Саме вона сприймається свідомістю людини й зберігається в ментальному просторі мовця чи адресата в вигляді окремої структури стереотипних знань про міжособистісне спілкування в різних ситуаціях. За іншою термінологією – це «модель ситуації», або так звані ідеалізовані когнітивні моделі, що відповідають за конвенціалізацію розуміння дійсності та збереження нашого досвіду [6, с. 10–25; 2, с. 17]. Третя когорта дослідників вважає референтну ситуацію упорядкованим семантичним простором, який варіює, зокрема, залежно від характеру членування цього простору [5, с. 325; 4, с. 128].

Аксіомою сучасної когнітивістики є те, що сприймання мовлення й виокремлення в ньому певної ситуації спілкування зумовлює акт мислення, що полягає в співвіднесенні референтної ситуації з фреймом – прототипом класу ситуацій у свідомості адресата [11]. У подальшому відбувається порівняння сприйнятої ситуації й актуалізованого фрейму з метою вияву схожості або розбіжності й підбору подальшої стратегії комунікативної поведінки [11]. Отже, ми можемо зробити висновок, що поняття референтної ситуації можна співвідносити з визначенням фрейму як одного з форматів збереження та репрезентації стереотипних знань [12]. Типова комунікативна ситуація має в якості «фону» або «основи» відповідний фрейм подібної тематики. Це зумовлює добір актуальної стратегії та її реалізацію в межах комунікативного акту [11].

У ході дослідження було проаналізовано 87 комунікативних ситуацій, учасниками яких були підлітки. Матеріалом дослідження слугували три популярні американські кінокартини: «10 Things I Hate About You» (1999), «Percy Jackson & the Olympians: The Lightning Thief» (2010), «Paper Towns» (2015). Синхронічний зріз, до якого належать зазначені фільми, досить широкий і становить 16 років. Також суттєвими є жанри обраних кінокартин. З метою покращення валідності дослідження та точності аналізу було відібрано кращі зразки з трьох найпопулярніших жанрів серед сучасної молоді: ко-

медія («10 Things I Hate About You»), фентезі («Percy Jackson & the Olympians: The Lightning Thief») та молодіжна соціальна драма («Paper Towns»). До уваги бралася популярність кінокартин серед цільової аудиторії, що водночас є об'єктом дослідження – підлітків. Ураховуючи інтереси й смаки майбутніх глядачів зазначеного віку, режисери кінофільмів намагаються якнайточніше моделювати мовлення підлітків. Також увага зверталася на вік героїв: від 14 до 17 років (тобто майже весь діапазон тінейджерства).

Аналіз показав, що найчастіше підлітки потрапляють у ситуацію спілкування з адресантно-адресатною конфігурацією «підліток – підліток протилежної статі» – 30% від загальної кількості комунікативних ситуацій. На другому місці ситуація «підліток – підліток такої ж статі» –28%. Майже з однаковою частотністю тінейджери спілкуються зі своїми батьками (14%) та вчителями – 16% ситуацій. З іншими дорослими комунікація виникає в 9% випадків. Найменше підлітки спілкуються з власними братами або сестрами – лише 3% від усього масиву досліджених ситуацій.

Різні адресантно-адресатні конфігурації розглянутих комунікативних ситуацій можуть зумовлювати різні типи реактивних стратегій залежно від заповнення слотів активізованого фрейму (вербальних та невербальних факторів). Так, при конфігурації «підліток – підліток протилежної статті» кількісний розподіл типів реакції такий

Кооперативна (у 60%):

1. – My mother is goddess of wisdom and battle strategy. Do you know what that means? I always win.

– I always lose. Maybe we're both wrong. («Percy Jackson & the Olympians: The Lightning Thief»)

За допомогою асертивів *«I always lose. Maybe we're both wrong»* мовець виражає свою згоду з позицією ініціатора діалогу.

Конфліктна (10% діалогів)*:*

2. – Shit, Bianca!I'm shooting a nose spray ad tomorrow!

– That's for making my date bleed!That's for my sister!And that's for me.

(«10 Things I Hate About You»)

Експресиви *«That's for making my date bleed!That's for my sister!And that's for me»* виражають розходження інтересів і думок адресата з ініціюючою реплікою адресанта. За визначенням літературознавчого словника, конфлікт – це зіткнення протилежних інтересів і поглядів, напруження й крайнє загострення суперечностей, що призводить до активних дій [10]. Наведений вище приклад 2 ілюструє зіткнення саме такого типу.

Конфронтативна реакція (30% мікродіалогів), що виражає розбіжність думок, незгоду з конкретними мотивами співбесідника й не передбачає повну несумісність інтересів та ворожість [7]:

3. – What about you, Lacey? Don't you wanna find her?

– I thought I did... but you know what, Quentin? I came all this way because I was worried about her. Do you think she'd do the same for me?

(«Paper Towns»)

Використання квеситивів *«I thought I did...but you know what, Quentin?»* та *«Do you think she'd do the same for me?»*, вербалізованих синтаксичними конструкціями в формі риторичних запитань, маніфестує незгоду адресата-тінейджера з позицією його співбесідника.

Розподіл типів комунікативної поведінки в решті видів адресантно-адресатних конфігурацій, а також залежність вибору стратегії адресата від його статусу складає предмет подальшого дослідження.

Висновки. Адресантно-адресатна типологія комунікативних ситуацій, які виникають у повсякденному житті американських підлітків, а також функціонування відповідних їм референтних ситуацій у ментальному просторі тінейджерів дає змогу прогнозувати комунікативну поведінку останніх. Актуалізовані стереотипні знання адресата щодо типової поведінки мовця залежно від адресантно-адресатної конфігурації зумовлюють подальший підбір адресатом комунікативних стратегій і тактик, а також реактивних актів задля їх реалізації. В якості стимулу реакції виступають не лише тактико-стратегічна організація мовлення адресанта, але й стереотипні уявлення про його типову комунікативну поведінку, збережені в ментальному просторі адресата-підлітка. У комунікативних ситуаціях, де дитина або доросла особа промовчали б, підліток завжди оперує реактивними актами в відповідь на повідомлення адресанта. Комунікативна поведінка підлітків при адресантно-адресатній діаді «підліток – підліток протилежної статі» характеризується схильністю до кооперації з ініціатором мовлення протилежної статі – у 60% досліджених ситуацій спілкування. Дещо рідше підлітки вступають у конфронтацію зі своїми однолітками протилежної статі – у 30% ситуацій. Але варто зазначити, що конфронтація виникає через розходження цілей і стратегій конкретної комунікативної ситуації, а не мотивів поведінки загалом. Лише у 10% досліджених мікродіалогів реактивна комунікативна поведінка підлітків на ініціюючу репліку співрозмовника протилежної статі є конфліктною. Тобто мотиви й інтереси мовців повністю розходяться. Таким чином, можна вважати, що в більшості випадків підлітки намагаються кооперуватися зі своїми співрозмовниками протилежної статі, а в разі конфронтації мотивів здебільшого не звертаються до конфлікту в мовленні.

Окрім цього, послуговуючись виробленою нами типологією ситуацій, стає можливим подальший аналіз варіацій поведінки різних соціальних груп підлітків, тобто диференціація комунікативних реакцій афроамериканців і білих, багатих і бідних, дівчат чи хлопців в однакових комунікативних ситуаціях із різноманітною адресантно-адресатною конфігурацією (що відповідає різному наповненню фрейму референтних ситуацій у ментальному просторі мовців). Перспективою дослідження є створення типології реактивних комунікативних стратегій та ситуацій, в яких вони реалізуються.

Література:

1. Борисенко Н. Вплив соціального статусу комуніканта на стратегії персонажного мовлення (на матеріалі британської драми) / Н. Борисенко // матеріали Всеукраїнської наукової конференції пам'яті доктора філологічних наук, професора Д.І. Квеселевича (1935–2003), «Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу». – Житомир : Вид. ЖДУ ім. Івана Франка, 2013.
2. Дейк Т. ван. Фреймы знаний и понимания речевых актов / Т. ван Дейк // Язык. Познание. Коммуникация. – М. : Прогресс, 1989. – С. 12–40.
3. Кубрякова Е. Язык и знание : на пути получения знаний о языке : части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. Кубрякова. – М. : Наука, 2004. – 556 с.
4. Новиков Л. Семантика русского языка / Л. Новиков. – М. : Высшая школа. 1982. – 272 с.

5. Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 8. Лингвистика текста / Отв. ред. Т. Николаева. – М. : Прогресс, 1978. – 479 с.
6. Основания когнитивной семантики : [учебное пособие] (гриф УМО). – СПб, Изд-во РГПУ им.А.И. Герцена, 2003.
7. Рибакова О. Гендерна специфіка втілення стратегії незгоди в усній англомовній неофіційній комунікації : автореф. дис. ... канд. філ. наук / О. Рибакова. – Х., 2016. – 22 с.
8. Серякова И. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках : [монография] / И. Серякова. — К. : Изд. центр КНЛУ, 2012. — 280 с.
9. Гак В. К проблеме соотношения языка и действительности / В. Гак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ruslang.ru/doc/voprosy/voprosy1972-5.pdf.
10. Конфлікт. Словник літературознавчих термінів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrlib.com.ua/encycl/slovnyk/printout.php?number=72.
11. Лінгвокогнітивні особливості текстової ситуації «злочин-відповідальність» у різних функціональних стилях сучасної англійської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : library.nuft.edu.ua/ebook/file/10.02.04barba.pdf.
12. Реалізація змістовних характеристик концепту «суперництво» засобами сучасної англійської мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : eprints.zu.edu.ua/2060/1/05siisam.pdf.

Макаревич О. О. Ситуации общения американских подростков как фон коммуникативных реакций (на материале американского кинодискурса)

Аннотация. Статья посвящена анализу адресантно-адресатной типологии ситуаций повседневного общения американских подростков, являющихся фоном для функционирования реактивных реплик собеседника-тинейджера. Адресантно-адресатный фактор в конкретной ситуации общения влияет на дальнейшую реализацию различных коммуникативных стратегий и тактик.

Ключевые слова: речевой акт, фрейм, адресант, адресат, ситуация, коммуникативная реакция.

Makarevych O. American teenagers' communication situations as background for communicative reactions (on the basis of American film discourse)

Summary. This article analyzes the addresser-addressee typology of situations of everyday communication of American teenagers. These situations are the backdrop for the teenager speech reactions. The addresser-addressee variability in specific situations provides further implementation of various communication strategies and tactics.

Key words: speech act, frame, addresser, addressee, situation, communicative reaction.